

Іван ПОЛЮЖИН,

orcid.org/0000-0003-2167-8526

аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) *poluzhyn.ivan@gmail.com*

ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПОГЛЯДИ НА ПРЕДМЕТ ТА ОБСЯГ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

У статті йдеться про деякі дискусійні погляди на предмет і обсяг фразеології як галузі наукового знання. Основними й безперечними властивостями фразем у статті вважаються неодночленність, усталеність та ідіоматичність. Проте різне трактування цих властивостей веде як до значних розбіжностей у поглядах лінгвістів на предмет і обсяг фразеології як розділу мовознавства, що вивчає усталені звороти мови, так і до відсутності єдиної думки щодо самої природи фраземи.

У статті наголошується і відсутність єдиності в розумінні властивості «ідіоматичність» серед учених-фразеологів. Висувається думка про те, що ідіоматичність може поширюватися на словосполучення або на цілі речення, які теж можуть бути повністю переосмисленими. У такому разі їхня ідіоматичність буде повною, а якщо переосмисленим виступає лише один компонент чи певна частина компонентів, наявних у вільному словосполученні, тоді ідіоматичність вважається частковою.

У статті також розглянуто вузький і широкий підходи до визначення фразеології залежно від структури ознак неодночленних утворень. Так, одні вчені вважають об'єктом фразеології лише фразеосполучення, інші – широке коло фразеоречень, включаючи сюди паремії, афоризми та крилаті вислови. Тому залежно від концепції дослідників і мети аналізу мовного матеріалу, від «вузькості» або «широтності» підходу фразеологію можна розглядати як розділ мовознавства, що вивчає повністю або частково переосмислені чи відтворювані (усталені) словосполучення й речення.

Стаття завершується висловленням думки про те, що підставою для нової теорії у фразеології є інтерпретаційна модель значення, яка включала б у себе «чинник людини», тобто весь спектр суб'єктивних модальностей, що виражають ставлення мовця до позначуваного.

Ключові слова: фразеологія, фразема, неодночленність, усталений, ідіоматичність.

Ivan POLUZHYN,

orcid.org/0000-0003-2167-8526

Postgraduate Student at the Applied Linguistics Department
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) *poluzhyn.ivan@gmail.com*

SOME DEBATABLE VIEWS ON THE SUBJECT MATTER AND SCOPE OF PHRASEOLOGY AS A BRANCH OF SCHOLARSHIP

The article deals with some debatable views on the subject and scope of phraseology as a branch of scholarship. The following basic and indisputable phrases in the article are considered: non-one-member, stability and idiomaticity. However, different treatment of these properties leads to significant discrepancies in linguistic views on the subject and scope of phraseology as a branch of linguistics that studies stable idiomatic expressions, as well as to the lack of unanimous opinion concerning the nature of a phrase.

The article accentuates the lack of unanimity in understanding the property of “idiomaticity” among scholars, studying phrases. A thought is suggested, that idiomaticity may be spread to word groups or even the whole sentences, which can also be fully reinterpreted. In this case their idiomaticity will be full, but if only one components or a certain part of components is reinterpreted, available in a free word group, then idiomaticity is considered to be partial.

Narrow and broad approaches to the definition of phraseology depending on the structure of signs of non-one-member formations have also been under consideration. Thus, some scholars consider the subject matter of phraseology as only phrase formations, others – a wide range of sentence phrases, including here paremiological units, aphorisms and popular expressions. Therefore, depending on the conception of the investigators and the purpose of language material analysis, on “the narrowness” or “the extension” of the approach, phraseology may be considered as a branch of linguistics, studying fully or partially reinterpreted or reproduced (stable) word groups and sentences.

The article is concluded with the statement that the reason for a new theory in phraseology is the interpretational pattern of meaning, which would include “the factor of a human being”, that is the whole spectrum of subjective modalities, expressing the attitude of a speaker to the thing that is designated.

Key words: phraseology, phrase, non-one-member; stable, idiomaticity.

Постановка проблеми. До основних і безперечних властивостей фразем дослідники нині, як правило, відносять неоднорозчленність, усталеність та ідіоматичність (притаманність тільки певній мові стійкого звороту, що виражає єдине поняття). Проте різне трактування цих властивостей веде як до значних розбіжностей у поглядах лінгвістів на предмет і обсяг фразеології як розділу мовознавства, що вивчає усталені звороти мови, так і до відсутності одностайної думки щодо самої природи фраземи.

Аналіз досліджень. Усталеність фразеологічних одиниць розглядається одними вченими як їхня відтворюваність у готовому вигляді, «як «стабільність їхнього вживання», використання у вигляді готових конструкцій» (Архангельський, 1964; Кунін, 1970; Мокієнко, 1995; Молотков, 1977; Рубінчик, 1981; Ужченко, 1989), а іншими – як передбачуваність компонентів (Мельчук, 1960; Копиленко, Попова, 1972) або як «міра, ступінь семантичної злитості, нерозкладності компонентів» (Жуков, 1986).

Немає також одностайності і в розумінні властивості «ідіоматичність» серед учених-фразеологів. Деякі з них вважають, що сполучення лексем ідіоматичне тоді, коли «позначуване суми не дорівнює сумі позначуваних» (Мельчук, 1960; Копиленко, Попова, 1972). Подібна невідність значення цілої фраземи із значення її компонентів веде до різного ступеня семантичної неподільності, цілісності словосполучення або речення породжується процесами перекладу значень компонентів, «семантичним зміщенням в одній або декількох сполучуваних лексемах» (Копиленко, Попова, 1972: 14), їхнім відхиленням від основного значення, від «семантичного коду». Інакше кажучи, після тлумачення значень слова наводяться й пояснюються цілісні вислови, що містять у собі це слово з таким значенням, яке відрізняється від усіх зазначених.

Мета статті – представити дискусійні погляди лінгвістів на предмет і обсяг фразеології як галузі наукового знання.

Виклад основного матеріалу. Ступінь ідіоматичності фразеологічної одиниці обернено пропорційний кількості висловів, утворених з її участю. Ця властивість слугувала підставою для розбіжностей поглядів фразеологів у визначенні того, які утворення відносити до фразем. Одні лінгвісти (напр., В. П. Жуков, А. І. Молотков) відносять до фразеологічних одиниць «чисті», «семантично цілісні» нерозкладні одиниці (вузький підхід), інші (Н. М. Амосова, В. В. Виногра-

дов, М. М. Копиленко, О. В. Кунін, З. Д. Попова, Ю. А. Рубінчик, В. М. Телія) – великий за обсягом пласт як повністю, так і частково переосмислених одиниць (широкий підхід). Тут також потрібно звернути увагу на здатність фразеологічних одиниць уживатися у загальноприйнятому розумінні (узуальність) або незвично (оказіональність).

Тут доречною є думка Ф. де Соссюра, який звертав увагу на наявність у мові «цілком готових висловів», «зворотів, які не мають потреби в імпровізації», «передаються в готовому вигляді, за традицією» і водночас визнавав, «що серед синтагм немає чіткого розмежування між фактом мови, зафіксованим у колективній традиції, і фактом мовлення, що залежить від індивідуальної свободи». Він також писав про те, «що здебільшого важко віднести туди або сюди певну комбінацію одиниць, тому що у їх створенні брали участь обидва чинники і в таких пропорціях визначити які неможливо» (Соссюр, 1977: 157).

Заслуговує на увагу і той факт, що «відтворюваність» у готовому вигляді не визнається релевантною ознакою фразеологічної одиниці тими дослідниками, які цілком справедливо вважають, що фраземи можуть належати не тільки мові, а й мовленню. Так, мовленневими фраземами називає «авторські оригінальні фразеологічні словосполучення» Ю. О. Гвоздарьов, указуючи на їхню тотожність із фразеологічними одиницями мови на першому етапі їх становлення (Гвоздарьов, 1977: 60). Дослідники фразеології окремих художніх творів зазвичай абстрагуються від властивостей узуальності фразеологічних утворень, висловлюючи думку про те, що «усталеність складу, структури й відтворюваність цілісних одиниць» не є «вирішальними ознаками фраземи», оскільки у стилістичному дослідженні фразем вивчаються «точки зору функціонування в мовленні як виразний ... засіб» (Мелерович, Мокієнко, 1997: 8).

Вузький і широкий підходи до визначення фразеології реалізуються залежно від структури ознак неоднорозчлених утворень. Так, одні вчені вважають об'єктом фразеології лише фразеосполучення, інші – широке коло фразеоречень, включаючи сюди паремії (народні вислови – прислів'я, приказки, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог), афоризми (які-небудь узагальнені думки, висловлені стисло в дуже виразній формі), крилаті вислови (влучні словосполуки, вислови літературного походження, що стисло та образно передають думку й стали загальноновживаними).

Залежно від концепції дослідників і мети аналізу мовного матеріалу, від «вузькості» або «широти» підходу фразеологію можна розглядати як розділ мовознавства, що вивчає повністю або частково переосмислені чи відтворювані (усталені) словосполучення й речення.

Хоча виокремлення фразеології в особливий розділ мовознавства відбулося порівняно недавно, у мовах із давніх-давен були різні усталені й неусталені вислови, різноманітні штампи, кліше, переосмислені утворення, які, безумовно, вивчалися в межах інших лінгвістичних дисциплін. На це неодноразово звертали увагу вчені-фразеологи, вказуючи перш за все на зв'язок фразеології зі стилістикою й лексикологією. Подібні вказівки аж ніяк не випадкові. Саме в межах цих розділів про мову перш за все досліджувався «фразеологічний матеріал» до виділення фразеології в самостійну лінгвістичну дисципліну. Фразеологія і в нинішньому своїм стані не втратила зв'язку із стилістикою й лексикологією, які визначають важливість тих чи інших властивостей цього розділу мовознавства. Різні спрямування у фразеологічних дослідженнях (лексикографічні або стилістичні) й нині породжують розбіжності у поглядах учених-фразеологів на об'єкт і обсяг фразеології як лінгвістичної дисципліни.

Для лексикографа або фразеографа визначальне значення набуває узуальність фразеологічної одиниці, її входження в систему мови, а для дослідника виразних засобів художнього твору на перший план виступає стилістична забарвленість неодночленної мовної або мовленнєвої одиниці, такі її властивості, як переосмисленість значення, характер ідіоматичності, мотивованість або її відсутність, тоді як її узуальність, усталеність у вживанні, входження або невходження в мову відступають на задній план.

Лексикографічні та стилістичні напрями у фразеології можна співвіднести з двома аспектами цієї лінгвістичної дисципліни – мовним і мовленнєвим відповідно. Мовний підхід до фразеології передбачає вивчення фразеологічних утворень у статичній як одиниці системи мови, тоді як мовленнєвий передбачає розгляд сполучень лексем у динаміці, у процесі їх функціонування в мовленні загалом та мовленнєвих актах зокрема. Увага більшості лінгвістів нині звернена перш за все на «мовну фразеологію», спрямовану на розв'язання практичних завдань лексикографії та фразеографії. Однак зауважимо, що донині у фразеологічній літературі дуже рідко згадуються питання щодо двоаспектності

фразеології, хоча ще В. В. Виноградов указував на необхідність застосування різних методів для дослідження «фразеології мови загалом» і фразеології «мовленнєвої діяльності» (Виноградов, 1977: 119). Знакова специфічність фразем-ідіом, тобто «зрощень» і «єдностей», вбачається в тому, що вони є мікротекстами, в номінативне підґрунтя яких залучаються всі типи інформації, які характерні для відображення ситуації в тексті, однак представлені у фраземах у вигляді «згортка», готового до вжитку як тексту в тексті (Телія, 1996).

Такий погляд на текстову природу фразем веде до того, що вони набувають статусу особливих мовних знаків і пояснює їхню пристосованість до інтенції мовця або слухача, які і є, на думку сучасних фразеологів, головними для значення фразеологічних одиниць, а також для встановлення того, що є приводом для маніфестації таких інтенцій. Саме ця природа фразеологічних одиниць і зумовлює необхідність їх дослідження в межах антропологічної парадигми, яка набуває значного поширення в сучасних гуманітарних науках. Вона базується на розумінні фраземи як знака «з максимально повним семантичним набором, кодифікованим у вигляді макрокомпонентів, що охоплюють граматику, денотацію, оцінку, мотивацію, емотивність і стилістичну маркованість» (Телія, 1990: 32). У цьому разі основним об'єктом вивчення стає не тільки лексико-граматичний склад фраземи, а й взаємини між нею і системою взаєморозуміння, характерною для певного етносу.

Підставою для нової теорії у фразеології є інтерпретаційна модель значення її одиниці, яка включала б у себе «чинник людини», тобто всі суб'єктивні модальності, що виражають ставлення мовця до позначуваного, і когнітивні аспекти, причетні до мовленнєвої діяльності й відображені в семантиці фразем у формі її процедурного опису (Телія, 1990: 34).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що сучасна фразеологія, спираючись на наукові досягнення минулого століття, успішно продовжує свій подальший розвиток. Для виконання назрілих завдань дослідники широко залучають дані суміжних наук – лінгвокультурології, когнітології та аксіології (учення про природу цінностей). Нині є всі підстави стверджувати становлення окремих напрямів у фразеології – пареміології і крилатології. Нові пошуки, виконані в дискурсивному річищі, демонструють потенційні можливості фразеоресурсів у різних мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1964. 315 с.
2. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова. Москва : Русский язык. 1977. 397 с.
3. Гвоздарев Ю. А. Основы русского словообразования. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1977. 184 с.
4. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 310 с.
5. Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1978. 282 с.
6. Кунин А. В. Английская фразеология. Москва : Высшая школа, 1970. 265 с.
7. Мелерович А. М., Мокиенко В. М. Фразеологизмы в русской речи. Москва : Русские словари, 1997. 864 с.
8. Мельчук И. А. О терминах «устойчивость» и «идиоматичность». *Вопросы языкознания*. 1960. № 4. С. 18–24.
9. Мокиенко В. М. Культурологические комментарии в историко-этимологическом словаре фразеологии. Москва : Изд-во МГУ, 1995. С. 81–83.
10. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. Ленинград : Наука, 1977. 284 с.
11. Рубинчук Ю. А. Основы фразеологии персидского языка. Москва : Наука, 1981. 276 с.
12. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Москва : Наука, 1977. 272 с.
13. Телия В. Н. Семантика идиом в функционально-параметрическом отображении. *Фразеология в машинном фонде русского языка* : сб. статей. Москва : Наука, 1990. С. 32–47.
14. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
15. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ : Наукова думка, 1989. 134 с.

REFERENCES

1. Arhangel'skij, V. L. Ustojchivye frazy v sovremennom russkomazyke. Opyt teorii ustojchivykh fraz i problemy obshchej frazeologii [Persistent phrases in modern Russian. Experience in the theory of sustainable phrases and problems of general phraseology]. Rostov-na-Donu. Izd-vo Rostovskogo universiteta, 1964. 315 p. [in Russian].
2. Vinogradov, V. V. Osnovnye tipy leksicheskikh znachenij slova [The main types of lexical meanings of the word]. Moskva: Russkij yazyk. 1977. 397 p. [in Russian].
3. Gvozda'rev, Yu. A. Osnovy russkogo slovoobrazovaniya [Fundamentals of Russian word formation]. Rostov-na-Donu. Izd-vo Rostovskogo universiteta, 1977. 184 p. [in Russian].
4. Zhukov, V. P. Russkaya frazeologiya [Russian phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola, 1986. 310 p. [in Russian].
5. Kopylenko, M. M., Popova, Z. D. Ocherki po obshhej frazeologii [Essays on General Phraseology]. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo universiteta, 1978. 282 p. [in Russian].
6. Kunin, A. V. Anglijskaya frazeologiya [English phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola, 1970. 265 p. [in Russian].
7. Melerovich, A. M., Mokienko, V. M. Frazeologizmy v russkoj rechi [Phraseologisms in Russian speech]. Moskva: Russkie slovari, 1997. 864 p. [in Russian].
8. Melchuk, I. A. O terminah "ustojchivost" i "idiomatichnost" [About the terms "stability" and "idiom"]. *Voprosy yazykoznanija*. 1960. No 4. Pp. 18–24 [in Russian].
9. Mokienko, V. M. Kulturologicheskie kommentarii v istoriko-etimologicheskom slovare frazeologii [Culturological comments in the historical and etymological dictionary of phraseology]. Moskva: Izd-vo MGU, 1995. Pp. 81–83 [in Russian].
10. Molotkov, A. I. Osnovy frazeologii russkogoazyka [Fundamentals of Russian language phraseology]. Leningrad: Nauka, 1977. 284 p. [in Russian].
11. Rubinchuk, Yu. A. Osnovy frazeologii persidskogoazyka [Persian phraseology basics]. Moskva: Nauka, 1981. 276 p. [in Russian].
12. Sosyur, F. Kurs obshchej lingvistiki [General Linguistics Course]. Moskva: Nauka, 1977. 272 p. [in Russian].
13. Teliya, V. N. Semantika idiom v funkcionalno-parametricheskom otobrazhenii [Semantics of idioms in functional parametric mapping]. *Frazeologiya v mashinnom fonde russkogoazyka: sb. statej*. Moskva: Nauka, 1990. Pp. 32–47 [in Russian].
14. Teliya, V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekty [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects.]. Moskva: Shkola "Yazyki russkoj kultury", 1996. 288 p. [in Russian].
15. Uzhchenko, V. D. Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu [Birth and life of phraseology]. Kyiv: Naukova dumka, 1989. 134 p. [in Ukrainian].